

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРГОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2018
август

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

А.ЗИЯЕВ

Турли тизимли тилларда “интенсификация” концептуал семантикасининг морфологик сатҳда ифодаланиши.....	72
Х.ЖАББОРОВ, Э.ЖАББОРОВ	
Қарши топонимлари тадқиқотчиси.....	76
Н.АЛИБОЕВА	
Инглиз тилида тасвирий маънонинг ифодаланиши.....	80

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ**Ф.РАШИДОВА, Ш.ИГАМБЕРДИЕВА**

Талабалар томонидан 1-даражали чет тилларни ўзлаштиришнинг замонавий муаммоларини таҳлил қилиш.....	84
А.НУРМУҲАМЕДЖАНОВ	
Таълимда замонавий технологик ёндашув омиллари.....	88
Н.БАЙДУЛЛАЕВА, И.ДОМУЛАДЖАНОВ, Ш.ДОМУЛАДЖАНОВА, С.ИСРОИЛЖОНОВ	
Лицей, колледж талабалари, мактаб ўқувчиларининг ақлий меҳнатга резистентлигига экологик шароитларнинг таъсирини ўрганиш.....	92
Э.МИРЗАЖОНОВА, А.ХОМИДОВ	
Нутқида камчилиги бўлган мактабгача ёшдаги болаларга психолого-коррекцион усусларнинг мослиги ва самараадорлиги муаммолари.....	96

ИЛМИЙ АХБОРОТ**И.НЕЎМАТОВ, С.КУКИЕВА**

Боғлиқмас тасодифий сондаги тасодифий миқдорлар йиғиндинсисининг максимумини баҳолаш ҳақида	100
---	-----

А.ЮСУПОВА, С. ЎКТАМОВ

Натурал сонларни кўпайтиришнинг бир усули ҳақида	102
--	-----

Р.УМУРЗАКОВ

Носир Фозиловнинг “Саратон” қиссасида ўсмирнинг руҳий олами ва ижтимоий мухит	104
---	-----

М.САИДАКБАРОВА

Алишер Навоий ижодида тарихий ҳақиқат ва бадиий тўқима	106
--	-----

Ф.ОРИПЖОНОВА

Фарида Афрӯз лирикаси	109
-----------------------------	-----

Д.ХОДЖИМЕТОВА

Адабиётни ўқитиш жараёнида инновацион технологиялардан фойдаланиш.....	111
--	-----

Л.СИНДОРОВ

“Хибатул-ҳақоқиқ”даги айрим ўзлашмалар хусусида	113
---	-----

У.УМУРЗАКОВА

Лингвокультурология ва прагмалингвистиканинг алоқадорлигига доир.....	116
---	-----

Т.ЭГАМБЕРДИЕВА, Н.ИСРОИЛОВ

Оиладаги маънавий мухитни яратишда ота-она ибрати – жамият тараққиёти омили.....	118
--	-----

М.БАҲРОМОВА

Маданиятнинг эстетик потенциали ва унинг ўзига хослиги	121
--	-----

Ш.Б.ХОЛИҚУЛОВА

Қоровулбозор нефтни қайта ишлаш заводи қурилиши тарихи.....	124
---	-----

АДАБИЙ ТАҚВИМ

Фарғона давлат университети (собиқ олий педагогика институти)нинг иккинчи

директори Босит Қориев	127
------------------------------	-----

УДК: 41+042/14

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ ВА ПРАГМАЛИНГВИСТИКАНИНГ АЛОҚАДОРЛИГИГА ДОИР

У.Умурзакова

Аннотация

Мақолада лингвокультурология и pragmalinguistics-нинг алоқадор жиҳатлари Тогай Муроддинг “Отамдан қолган далалар” асари асосида таҳлил қилинган.

Аннотация

В этой статье на основе произведения Т.Мурода “Отамдан қолган далалар” рассматриваются проблемы лингвокультурологии и pragmalinguistics

Annotation

In this article the connected sites of linguaculture and pragmalinguistics “Отамдан қолган далалар” by Tog’ay Murod’s fiction was analyzed.

Таянч сўз ва иборалари: лингвокультурология, pragmalinguistics, нутқий акт, pragmatika, антропоцентрик йўналиш.

Ключевые слова и выражения: linguaculture, pragmalinguistics, oral statement, pragmatics, antroposentrics direction.

Бугунги кунда замонавий тилшунослиқда бир қатор янги соҳалар вужудга келди. Булар жумласига pragmalinguistics, социолингвистика, лингвокультурология, кабиларни киритиш мумкин. Ушбу ишда pragmalinguistics ва лингвокультурология соҳасидаги боғланишларга тўхталиб ўтмоқчимиз.

Прагматиканинг лингвистик тадқиқот обьекти сифатида юзага келиши ва алоҳида предмет сифатида ажратилиши Ч.С.Пирс ғоялари билан узвий боғлиқдир. Унинг лингвистик прагматика хусусидаги ғояларининг шаклланиши XX асрнинг 60-70-йилларида Дж.Остин, Дж.Серл, З.Вендлерларнинг нутқий актнинг мантиқий-фалсафий моҳияти, шунингдек, П.Грайснинг маънонинг прагматик назарияси, Л.Линский, Дж.Р.Серл, П.Ф.Стросонларнинг референциянинг прагматик назарияси каби йўналишлар таъсири билан алоқадордир [1]. Демак, нутқий акт прагматиканинг асосидир.

Ўзбек тилшунослигига ҳам лингвистик прагматика йўналишининг ўрганилиши дастлаб матн лингвистикасига оид ишларда кўрина бошлади. Кейинчалик pragmalinguistics М.Ҳакимов ва Ш.Сафаровнинг тадқиқотларида тўла асосланди [2,3]. Аммо ўзбек тилшунослигига нутқий акт назарияси етарлича ўрганилмаган.

Янги ривожланаётган соҳалардан яна

бири лингвокультурология эса фаннинг янги, маҳсус соҳаси сифатида XX асрнинг 90-йилларида вужудга келди. “Лингвокультурология инсоний, аникроғи, инсондаги маданий омилни тадқиқ этувчи фандир. Бу эса шуни билдирадики, лингвокультурология маркази маданият феномени бўлган инсон тўғрисидаги антропологик парадигмага хос бўлган ютуқлар мажмуасидир” [4,222]. Ушбу соҳа билан В.А.Маслова, В.Н.Телия, Г.Г.Слишкин, Н.Алефиренко кабилар шуғулландилар.

Ўзбек тилшунослигига эса лингвокультурологияга оид тадқиқотлар охирги ўн йилликларда пайдо бўла бошлади [5,33]. Бу борада, Н.Махмудов, З.И.Солиева, Р.С.Ибрагимова, Д.Худойберганова, Ш.Усмонова кабиларнинг тадқиқотлари эътиборга моликдир [6,7,8,9].

Бизга маълумки, коммуникатив ниятни ифодалаш стратегияси pragmalinguistics-да бош масаладир. Сўзловчи ана шундай ниятни аниқ ва тўғри ифодалashi учун турли маданий ва миллий урф-одатлар билан боғлиқ ижтимоий қонун-қоидаларни билиши керак бўлади. Айни шу нуқтада прагматиканинг лингвокультурология бир-бираига боғланади. Масалан,

Бўлдим-бўлдим сурхони бўлдим – байча дейин-да.

–Қани, ё, бисмилло! – дея қўшқуллаб кўришдим.

–Омонгинамисиз, Кларабайча? Вақтгинаңиз хушми, Кларабайча?

У.Умурзакова – ФарДУ лингвистика (ўзбек тили) мутахассислиги 2-курс магистранти.

ИЛМИЙ АХБОРОТ

Үйнаб-кулибгина юрибсизми, Кларабайча?..

—Нима-нума?

—Кларабайча?

—Аёл лаб бурди. Аёл қош керди.

—Байча? Какая байча? — деди. — Мен Клара Ходжаевнаман! [10.84]

Т.Мурод асаридан олинган юкоридаги мисолда Дөхқонқул аёлни үзига энг яқин одам, қариндошдек күриб, суйиб, "байча" деб атайды, аёлга эса бу қишлоқча масхаралашдек туюлади. Дөхқонқул ва руслашган аёл маданиятлари ўртасидаги номутаносиблик, уларнинг сўз бойликларидаги номутаносибликни юзага келтирмоқда. Айни шу нуқтада pragmalingvistik томондан Дөхқонқул нутқида "бўйсуниш", "ялиниш", "ўзига яқин олиш", "ҳурмат" нутқий актлари намоён бўлади. Дөхқонқул нутқидаги коммуникатив ният аёлга яхши кўриниш, биринчи учрашувданоқ үзига нисбатан унда яхши таассурот уйғотиш учун уриниш бўлиб, бу аёл томонидан самимият билан қабул қилинмайди, аёл нутқида эса "ғазбланиш", "менсимаслик", "ўзини катта олиш" нутқий актлари юзага чиқади.

—Чанишев! Ўзбак қаерда таваллуд топади — ана ўша ерда ўлади! Ўзбак ўз эл-юртида ўлади! Ўзбак ўз ўлан тўшагида ўлади! Ўзбак ана шундай ўзбак! [10.42]

Ушбу парчада ўзбек маданиятининг үзига хослиги ифода этилган. Қаҳрамон нутқида эса ўзбек лексемасини **ўзбак** шаклида ифодалаш орқали интонацияни кучайтирилмоқда, жумлада "ўз миллатидан фахрланиш", "ҳурмат", "мақтаниш" нутқий актлари ундов гаплар орқали намоён бўлмоқда.

Шу суҳбат давомида Ақраб яна қуидидаги фикрларни билдиради:

—Ўрис! Сен ана шундай ўласан! Ўрис қаерда ўлади — ўлиги ўша ерда қолади. Ўрис

учун ўлар ери мозор бўлади. Мозорига бир хоччўп қадаб кетади — бўлди! Ўрис! Ўзбак қаерда ўлади — ўлигини ўз эл-юртига олиб келади. Ўзбак ўлигини ўз бош-тохига кўмади. Шу боис, ўзбаки қабристон қиблагоҳда бўлади! [10.42]

Парчада икки маданият солиширилмоқда. Қаҳрамон дастлабки фикрларини ривожлантириб, икки маданият ўртасидаги фарқлар орқали уларни далилламоқда."Рус" сўзини "ўрус" тарзида кўллаб, ижодкор фақат чет маданияти эмас, балки унинг сўзларини ҳам халқ қабул қилишга қийналаётганини тасвирлаган. "Қиблагоҳ", "бош-тохи" каби лексемалар муқаддас, эъзозли жой семаларига эга. Ўзбак ўлигини ўз қиблагоҳига кўмади. Ўзбак ўлигини ўз бош-тохига кўмади тарзидаги жумла такори ва бир-бирига яқин маъноли сўзлардан фойдаланиш орқали муқаддаслик даражаси оширилган, ўзбеклар инсонни шунчалар муқаддас санайдиларки, ҳатто ўлигини ҳам муқаддас жойга, муқаддас томонга кўмадилар, демокчи. Демак, қаҳрамон нутқида миллатни улуғлаш нутқий актига алоҳида ургу берилган.

Хулоса қилиб айтганда, pragmalingvistikанинг ҳам лингвокультурологиянинг ҳам асосида антропоцентрик йўналиш тургани учун улар ўзаро боғлиқ. Инсоннинг объектив оламдаги барча ижтимоий ҳатти-харакатлари унинг нутқий фаолиятида ўз ифодасини топади. Инсон нутқини ўрганиш эса унинг маънавий олами билан танишиш имконини беради. Маънавият бўлса маданият билан узвий боғлиқ. Лингвокультурология инсонга маданият жиҳатидан ёндашса, pragmalingvistika уни нутқий жиҳатдан тадқиқ этади.

Адабиётлар:

1. Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 1990.
2. Ҳакимов.М. Ўзбек pragmalingvistikaасослари. — Т.: Академнашр, 2013.
3. Сафаров. Ш. Прагмалингвистика. — Т., 2008.
4. Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М.: Школа "Языки русской культуры", 1996.
5. Усмонова Ш. Таржиманинг лингвомаданий аспектлари. —Т., 2015.
6. Салиева З.И. Концептуальная значимость и национально-культурная специфика сентенции в английском и узбекском языках: Автореф. дис...канд. филол. наук. —Т., 2010.
7. Ибрагимова Р.С. Француз ва ўзбек тилларида АЁЛ концептининг лингвокогнитив тадқиқи: Филол. Фанлари номзоди.дис.автореф. — Т., 2012.
8. Худойберганова Д. Матннинг антропоцентрик тадқиқи. —Т.: Фан, 2013.
9. Маҳмудов. Н. Тил тилсими тадқиқи. — Т.: Mumtoz so'z.2017.
10. Т.Мурод.Отамдан қолган далалар. — Т.: Шарқ.1994.

(Тақризчи: Ш.Искандарова, филология фанлари доктори, профессор).